

Т. І. Вірченко

РОДОВА СПЕЦИФІКА ХУДОЖНЬОГО КОНФЛІКТУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Літературознавці помічають, що провідна проблемно-тематична сторона, способи художнього розкриття конфлікту залежать від роду літератури, але спеціального дослідження про родову своєрідність художнього конфлікту літературознавство не має. Це й зумовлює актуальність заявленої теми.

Для того, щоб чітко розмежувати особливості художнього конфлікту від роду літератури, з'ясувати спільні точки дотику, а також визначити питання, які потребують відповідей, необхідно узагальнити існуючий досвід літературознавців. Це й буде наразі основним завданням.

О. Бойченко висловив дуже сумну для науки думку: “Очевидно, одностайне вирішення проблеми поділу літератури на роди, види, жанри взагалі неможливе: як через різнорідність принципів, що протягом двох з половиною тисячоліть покладаються тими чи іншими вченими в основу класифікації, так і через історичну змінюваність змісту тих категорій і понять, стосовно яких, здавалося б, вже досягалась відносна єдність поглядів” [9, 484]. У даному дослідженні зупинимось на визначенні змісту поняття “рід літератури”, запропонованим А. Козловим, Р. Козловим – “літературознавча категорія, що визначає, з чийх або з яких точок зору, позицій і принципів сприймається, осмислюється, оцінюється й відображається у творі реальна чи вигадана дійсність: з особисто-суб'єктивних авторських; з об'єктивних загальноприйнятих; з точок зору, позицій і принципів самих персонажів” [8, 56-57].

Наразі слід окреслити функції визначення родової приналежності: вона “визначає організацію твору, його формальні, структурні особливості” [2, 335]. Отже, сприятиме пізнанню конфлікту в структурі художнього твору.

І. Михайлин формулює завдання для дослідників художнього конфлікту – “дослідити особливості художнього втілення конфлікту в епосі, ліриці та драматургії” [10, 23]. Дане твердження мало б ще більше цінності, якби автором не були сплутані рід і вид літератури (драматургія – вид літератури, а драма – рід літератури).

А. Погрібний, у залежності від літературного роду, виокремлює три типи конфліктів: ліричний, епічний, драматичний. При цьому, науковець вважає, що “установлення типу конфліктів виключно на тематичній основі означало б відсікання від нього власне художніх якостей” [12, 119]. Критеріями для розмежування типів конфліктів є: життєвий зміст, співвідношення індивідуальної волі героїв і загальнооб'єктивних обставин, своєрідність образно-стильового розгортання конфлікту, рівень участі автора тощо [12, 31], – такі критерії зумовлені сутністю роду літератури.

При зверненні до змісту літературознавчих праць, помітними стають неузгодженості в поглядах дослідників. Так, І. Безпечний вважає, що “в епосі людина стикається з іншими людьми й подіями, в драмі протистоять один одному людські характери в дії, в конфлікті, а в ліриці ... конфлікт зазвичай

висловлюється в формі переживання” [1, 231]. Таким чином, констатується наявність конфлікту – в драмі, зіткнення – в епосі, а стосовно лірики визначається форма існування конфлікту. Автор не подає визначення змісту категорії “конфлікт”, замінюючи його зміст на дефініцію поняття “боротьба”.

М. Моклиця вважає, що “завжди існуватиме ліричність як настанова на суб’єктивний самовираз митця, існуватиме епічність, як настанова на відтворення (чи створення) подієвого, зовнішнього світу, і драматичність, що відтворює напружений перебіг конфліктних стосунків людини і світу” [11, 113]. Твердження правдиве, але дещо звужене, оскільки “перебіг конфліктних стосунків” притаманний і для епічних творів.

Подальший огляд праць літературознавців буде покладений у створення своєрідної концепції залежності своєрідності художнього конфлікту від роду літератури. Так, В. Іванишин вважає, що різниця полягає в поданні конфлікту: “В епічному творі розповідається про конфлікт, у ліричному він відтворюється через переживання, а в драматичному конфлікт представлений реципієнту через діалоги та гру акторів” [5, 39].

Незважаючи на ці висловлювання, про ліричний конфлікт веде мову лише А. Погрібний, зупиняючи увагу на кількох аспектах. Так, визначено місце автора, який “стає повноправним і діяльним учасником конфлікту, нерідко його своєрідним епіцентром” [12, 120]. Причиною ліричних конфліктів найчастіше виступають нестабільні людські почуття, емоції, хвилювання. Фіксація такого конфлікту у творі своєрідна – змальовується відразу, коли читач ще нічого не знає про причини, що його викликали. Ознакою ліричного конфлікту А. Погрібний називає суб’єктивізм [12, 118].

Суперечливий погляд у літературознавців на місце автора в епічному конфлікті. Якщо А. Погрібний вважає, що в розгортанні епічного конфлікту автор ніби “виявляє супротив участі в конфлікті, більшою мірою, ніж в інших типах, підкреслює свою неупередженість” [12, 117]. С. Хороб вважає, що в епічному конфлікті автор відіграє важливу роль, а ось “драматичний конфлікт будується на драматичній дії, виключно на драматизованих подіях і обставинах, без будь-якої участі автора” [15, 117]. Позиція С. Хороба видається логічнішою, виходячи з визначення змісту категорій “рід літератури”, “епос”, “драма”.

Умовою виникнення епічного конфлікту А. Погрібний вважає “взаємодію індивідуальної волі та загальнооб’єктивних обставин” [12, 117]. Помічає науковець і тенденцію епічного конфлікту перерости в драматичний, але при цьому епічний конфлікт не змінює своєї сутності, оскільки в “образно-стильовому вираженні домінує співвіднесення людських почуттів із розумною необхідністю вищого, об’єктивного порядку” [12, 117]. Помітні й деякі теоретичні неузгодженості. Так, з одного боку, у формуванні епічного конфлікту значну роль грає подієвість, а з іншого боку, подієвість є вихідним моментом зображення, оскільки “діяльні характери нерідко поступаються своєї якостю не менш діяльним обставинам” [12, 115].

Значно більше приділяють уваги літературознавці конфлікту в драмі. Так, К. Сторчак у праці “Питання поетики драми” твердить: “родова особливість драми – максимальне ущільнення часу в творі, відтворення в ньому особливо напружених подій, чітких, яскравих конфліктів, які розвиваються швидко і гостро” [14, 16]. В. Волькенштейн висловлює переконання, що “Драматичний твір в окремих випадках зображає не розвиток конфлікту, а останню стадію конфлікту, його розв’язку” [3, 212]. Цей літературознавець уявляє конфлікт у драмі у вигляді діалогу між дійовими особами і автором, позиція якого представлена в ремарках [4, 9], – визначення місця автора в такому конфлікті.

В. Сахновський-Панкєєв вважає, що “конфлікт як рушійна сила драми, виникає внаслідок взаємодії характерів, які переслідують певні цілі, і об’єктивно існуючих обставин” [13, 9]. Але подібна оцінка суперечить поглядам А. Погрібного про місце обставин в епічному конфлікті. В. Сахновський-Панкєєв висловлює й іншу суперечливу думку. Науковець конфліктність вважає основною рисою характеру героя драми. На його думку, герой може не бути носієм таких позитивних рис характеру, як твердість, рішучість, переконливість, головне, щоб його характер був представлений у єдності з конфліктом. Подібне твердження викликає сумнів щодо визначення поняття “герой”, якого варто розуміти як головного позитивного персонажа твору. Конфліктність навряд чи може бути визначальною рисою позитивного персонажа, оскільки його покликання у творі (і так було б логічніше) – розуміти суть конфлікту, позиції учасників конфлікуючих сторін і розв’язувати конфлікт, а не його створювати. З іншого боку, конфлікт у будь-якому творі (не залежно від його роду), повинен бути представлений у єдності з характером, оскільки характеротворення – одна із функцій конфлікту в художньому творі.

С. Владимиров вважає, що протиріччя можуть бути остаточно дієво розв’язаними виключно у драмі [3, 54].

Ознаки драматичного конфлікту, на думку А. Погрібного, полягають у сконцентрованості і легкій упізнаваності [12, 120].

В. Катишева визначає функцію драматичного конфлікту – “довести головний авторський висновок, ідею в дію” [6, 17], хоча це одна із функцій конфлікту в будь-якому творі.

До такого ж висновку доведеться прийти і стосовно визначення умов конфлікту. С. Хороб, визначаючи умови існування драматичного конфлікту (“коли він виражає суперечливі взаємини між людьми (або внутрішні суперечності однієї людини), що проявляються в розвитку, в дії [16, 17]”), його функції (“конфлікт як засіб художнього відображення реальних, багатоманітних протиріч навколишньої дійсності..., конфлікт як важливий засіб розкриття характеру дійової особи” [16, 27]), не зауважує, що ці ж умови і функції стосуються будь-якого іншого конфлікту.

На основі узагальнення думок літературознавців і власного спостереження пропонуємо узагальнене бачення спільних і відмінних рис художнього конфлікту залежно від роду літератури.

Параметри	Родова своєрідність		
	Лірика	Епос	Драма
Подання	Змальовується відразу, коли читач ще нічого не знає про причини, що його викликали	Розповідається	Представлений через діалоги та гру акторів
Місце автора	Повноправний і діяльний учасник конфлікту, нерідко його своєрідний епіцентр	Неупереджене ставлення	Відсутня участь автора (позиція автора представлена у ремарках)
Причина	Нестабільні людські почуття, емоції, хвилювання	Взаємодія індивідуальної волі та загальнооб'єктивних обставин	Бажання протистояти
Ознаки	Суб'єктивізм	Об'єктивізм	Суб'єктивізм Сконцентрована–ність і легка впізнаваність
Функції	1. Характеротворення 2. Довести ідею твору 3. Засіб художнього відображення реальних, багатоманітних протиріч навколишньої дійсності		
Класифікація конфліктів: – внутрішній / зовнішній	Оскільки в ліриці домінує зображення внутрішнього світу, то логічно передбачити, що спостерігатиметься й зображення внутрішніх конфліктів.	Зовнішній	Зовнішній
Вираженість	Завуальована	Відкрита	Відкрита
Сприймання конфлікту читачем	Імагінативне	Мнемонічне	Мнемонічне
Часовий модус взаємозв'язку протилежних сторін	Теперішнє	Минуле	Теперішнє

У межах даної статті лише здійснено спробу узагальнити досвід літературознавців кінця ХХ століття щодо родової специфіки художнього конфлікту. У перспективі слід детальніше вивчити ознаки родів літератури (“способи просторово-часової організації твору; своєрідність змалювання людини; характер звернення тексту до читача” [2, 330]) та їх вплив на змалювання і місце художнього конфлікту в структурі художнього твору. І окремого спостереження потребують мовленнєві акти, оскільки за концепцією К. Блера вони відмінні в кожному з літературних родів і є прийомом творення художнього конфлікту у творі.

Література

1. Безпечний І. Теорія літератури. – К. : Смолоскип, 2009. – 388 с.
2. Введение в литературоведение. Литературное произведение: Основные понятия и термины : учеб. пособие / под ред. Л. Чернец. – М. : Высшая школа ; Издательство “Академия”, 2000. – 556 с.
3. Владимиров С. Действие в драме / С. Владимиров. – Ленинград : Искусство, 1972. – 160 с.
4. Волькенштейн В. Драматургия / В. Волькенштейн. – М. : Советский писатель, 1969. – 336 с.
5. Іванишин В. Тезаурус до курсу «Теорія літератури» / В. Іванишин. – Дрогобич : Відродження, 2007. – 110 с.
6. Катыхева Д. Вопросы теории драмы: действие, композиция, жанр / Д. Катыхева. – СПб. : СПбГУП, 2001. – 208 с.
7. Киселев Й. Герой и обстоятельства. Очерки современной украинской эпической поэзии / Й. Киселев. – М. : Советский писатель, 1962. – 212 с.
8. Козлов А., Козлов Р. Азбука літературознавства : навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг, 2001. – 200 с.
9. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 636 с.
10. Михайлин І. Проблема конфликта в трактовке украинской советской критике и литературоведения 50-х–60-х годов : автореф. дис.... канд. филол. наук / И. Михайлин. – О., 1982. – 24 с.
11. Моклиця М. Основи літературознавства : посібник для студентів. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. – 192 с.
12. Погрибный А. Художественный конфликт и развитие современной советской прозы / Анатолий Погрибный. – К. : Вища школа, 1981. – 200 с.
13. Сахновский-Панкеев В. Драма: Конфликт. Композиция. Сценическая жизнь / В. Сахновский-Панкеев. – Ленинград : Ленинградский государственный институт театра, музыки и кинематографии, 1969. – 232 с.
14. Сторчак К. Питання поетики драми / К. Сторчак. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1959. – 244 с.

- 15.Хороб С. Слово – образ – форма: у пошуках художності : літературознавчі статті і дослідження / Степан Хороб ; Прикарпатський університет ім. В. Стефаника. – Ів.-Франківськ : Плай, 2000. – 198 с.
- 16.Хороб С. Українська драматургія: кризь виміри часу (теоретичні та історико-літературні аспекти драми) / С. Хороб. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. – 200 с.

Анотація

Вірченко Т. І. Родова специфіка художнього конфлікту: теоретичний аспект

У статті узагальнений досвід літературознавців щодо родової специфіки художнього конфлікту. Розглянуті родові відмінності на рівні причин, функцій, ознак, сприйняття конфлікту читачем та інші.

Ключові слова: рід літератури, художній конфлікт

Аннотация

Вирченко Т. И. Родовая специфика художественного конфликта: теоретический аспект.

В статье обобщен опыт литературоведов относительно родовой специфичности художественного конфликта. Рассмотрены родовые отличия на уровне причин, функций, признаков, восприятия конфликта читателем и др.

Ключевые слова: род литературы, художественный конфликт

Summary

Virchenko T. I. Tribal specificity artistic conflict: a theoretical perspective.

The paper summarizes the experience of literature regarding the specificity of the tribal art of the conflict. We consider the generic differences in the level of causes, functions, features, perception of conflict the reader, etc.

Keywords: kind literature, art conflict